

Αρχαία ελληνικά κείμενα στην «Παιδιατρική» (1966) του
Κων. Χωρέμη

Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος,
Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Παιδιατρικής

Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά
Τηλ. 210- 8011066
e-mail. karamber@otenet.gr

Περίληψη: Ο Καθηγητής Κων. Χωρέμης εμπλουτίζει ορισμένα θέματα του βιβλίου του «Παιδιατρική» (Αθήνα 1966) με κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, του Ιπποκράτους, του Πλάτωνος και του Εμπεδοκλέους, δείγμα του υψηλού επιπέδου της πνευματικής του καλλιέργειας. Θα πρέπει να αποτελεί παράδειγμα στους νεότερους Έλληνες ιατρούς για τη γνώση και την κατάλληλη χρησιμοποίηση της σημαντικής αρχαίας ελληνικής ιατρικής κληρονομιάς.

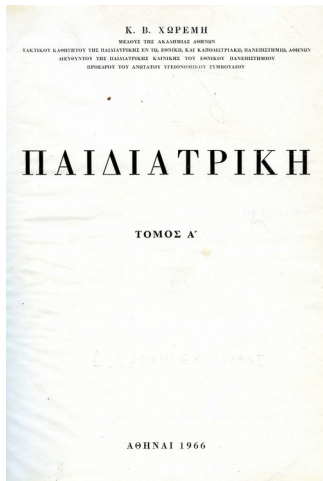
Λέξεις ευρετηριασμού: Κων. Χωρέμης, αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, Ιστορία Ιατρικής

Dimitrios Karamperopoulos

Ancient Greek texts in Konstantinos Choremis' book "Pediatriki"
(1966)

Abstract: Professor Constantinos Choremis in his book "Pediatriki" (Athens 1966) adds some texts from ancient Greek writers, Hippocrates, Platon and Empedokles, which show his high level of culture. Therefore should be an example to the modern Greek Physicians for knowledge and appropriate use of the significant ancient Greek medical heritage.

Key words: Konstantinos Choremis, ancient Greek writers, History of Medicine

Η σελίδα τίτλου του βιβλίου
Παιδιατρική, Αθήνα 1966,
του καθηγητού Κων. Χωρέμη

Ο Κων. Χωρέμης (1898-1966)
με την τήβεννο

Οι συγγραφείς ελληνικών ιατρικών βιβλίων και άρθρων τόσο κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και μετά την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών (1837), όσο και κατά τον 20^ο αιώνα εμπλούτιζαν τα κείμενα τους με παραθέματα από τους αρχαίους Έλληνες ιατρούς και τους άλλους κλασσικούς συγγραφείς, στοιχείο που δείχνει το επίπεδο της κλασσικής παιδείας των συγγραφέων¹.

Στο πνεύμα αυτό ο Κωνστ. Χωρέμης², (1898-1966), Καθηγητής της Παιδιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1935 και Ακαδημαϊκός από το 1958, όταν εξέδωσε το βιβλίο του «Παιδιατρική»³, του οποίου μόνο ο πρώτος τόμος είδε το φως της δημοσιότητας λόγω του θανάτου του κατά την ίδια χρονιά έκδοσής του, εμπλούτισε τα κείμενα του με παραθέματα από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, όπως διαπιστώνεται από τη σχετική διερεύνησή μας.

Συγκεκριμένα στον πρόλογο, (σελ. ζ'), όταν σημειώνει ότι η εξέλιξη της Παιδιατρικής θέτει «τον νέον επιστήμονα ενίοτε προ προβλημάτων, άτινα ο παλαιός ιατρός ηγνώνει. Αντιθέτως ο νέος ιατρός πολλάκις προσκόπτει εις προβλήματα, τα οποία παλαιότερον εθεωρούντο συνήθη και λελυμένα», παραθέτει ένα κείμενο του Πλάτωνος, (*Πολιτεία* III 405d),

«Και μάλ' έφη ως αληθώς καινά ταύτα και άτοπα νοσημάτων ονόματα. Οία, ήν δ' εγώ, ως οίμαι, ουκ ήν επ' Ασκληπιού».

Στην Εισαγωγή της Παιδιατρικής του ο Κων. Χωρέμης έχει ως κεφαλίδα χωρίο από την επιστολή του Ιπποκράτους στον γιο του Θεσσαλό, παραπέμποντας στην έκδοση των *Απάντων* του Ιπποκράτους από τον Em. Littré:

«Ιστορίας δε μελετώ σοι, ώ παί, γεωμετρικής και αριθμήσιος. Ου γαρ μόνον σέο και τον βίον ευκλέα και επί πολλά χρήσιμον ες ανθρωπίνην μοίρην επιτελέσει, αλλά και την ψυχήν οξυτέρην και τηλαυγαστέρην κατά το εν ιατρική ονεισθαι παν ό,τι χρήζει. (Littré, τόμ. IX, p. 392, αρ. 22, 1861, Paris)»⁴.

Επίσης στην Εισαγωγή παραθέτει μια σύντομη Ιστορία της Παιδιατρικής και για τον Ιπποκράτη και σημειώνει τις αναφορές του στους «Αφορισμούς»:

«Ο Ιπποκράτης ησχολήθη και με τας παιδικάς νόσους, δικαίως αποκληθείς και Πατήρ της Παιδιατρικής. Εις τους

«Αφορισμούς» του περιγράφει τας άφθας, τας φλεγμονάς του ομφαλού, τας ωτιτίδας των νεογνών και βρεφών, την οδοντοφυΐαν, τους σπασμούς, τας αμυγδαλιτίδας, το άσθμα, τους λίθους της κύστεως και τα εντερικά παράσιτα Και με την διατροφήν του βρέφους ησχολήθη ο Ιπποκράτης, κηρυσσόμενος υπέρ της φυσικής διατροφής ως υπερτέρας της τεχνητής και τονίζων την ηυξημένην νοσηρότητα των βρεφών κατά τον αποθηλασμόν»⁵.

Παράλληλα ο Κωνστ. Χωρέμης μνημονεύει και τους άλλους γιατρούς, Σωρανό τον Εφέσιο, Αρεταίο τον Καππαδόκη, Ορειβάσιο, Παύλο τον Αιγινήτη. Και στο τέλος της Εισαγωγής όταν γράφει ότι «Είναι θλιβερά αλήθεια ότι ο άνθρωπος, ο οποίος τόσον ενωρίς εφρόντισε, και επιτυχώς μάλιστα, δια την εξευγένησιν των ζώων, ελησμόνησεν την εξευγένησιν του εαυτού του» παραθέτει χωρίο από τον Θέογνι, (Ελεγ. Α΄, Σ. Κορρέ, 1948, στ. 183-186):

«Κριούς μεν και όνους διζήμεθα, Κύρνε, και ίππους,
Ευγενέας, και τις βούλεται εξ αγαθών
Κτήσασθαι. Γήμαι δε κακήν κακού ου μελεδαίνει.
Εσθλός ανήρ, ήν οι χρήματα πολλά διδώ...».

Στη συνέχεια στο Πρώτο Κεφάλαιο «Αύξησις-Διάπλασις», (σελ. 14), σχετικά με το τι είναι εκείνο που οδηγεί το ωάριο μετά την γονιμοποίηση στην αύξηση, ο Χωρέμης παραθέτει εκτενές κείμενο του Αριστοτέλους από το «Περί ζώων γενέσεως» (B 735 a 12-21), τονίζοντας ότι «αι σύγχρονοι πρόοδοι της Βιολογίας δεν κατώρθωσαν ούτε κατά κεραϊάν να προωθήσουν το ζήτημα πέραν των ορίων, τα οποία καθώρισεν η Αριστοτέλειος φιλοσοφία»:

«Ταύτης μεν ουν ουθέν μόριον αίτιον της γενέσεως, αλλά το πρώτον κινήσαν έξωθεν, ουθέν γαρ αυτό εαυτό γεννά. Όταν δε γένηται, αύξει ήδη αυτό εαυτό. Διόπερ πρώτόν τι γίνεσθαι ανάγκη πρώτον, ό αυξήσεως αρχήν έχει. Είτε γαρ φυτόν είτε ζώον, ομοίως τούτο πάσιν υπάρχει το θρεπτικόν. Τούτο δ' έστι το γεννητικόν ετέρου οίον αυτό. Τούτο γαρ παντός φύσει τέλειον έργον και ζώου και φυτού, ανάγκη δε δια τόδε, ότι, όταν τι γένηται, αυξάνεσθαι ανάγκη».

Στη σελίδα 79 σχετικά με την «συναισθηματική εξέλιξη του παιδιού» τονίζει ότι «Η ύπαρξις πρωτογόνων συναισθημάτων (a priori) εις τα

νεογνά δέον να θεωρήται ασφαλής» και αναγράφει σε υποσημείωση τη ρήση του Εμπεδοκλή, «Του νέικους και της φιλίας, ου γαρ ήρξαντο γίνεσθαι, αλλά προήσαν και έσονται αεί...», συμπληρώνοντάς την με την αναφορά στον λόγο του κατά την είσοδό του στην Ακαδημία των Αθηνών, «Το κοινωνικόν συναίσθημα ή η ηθική συνείδησις από βιολογικής επόψεως»⁶, όπου μνημονεύονται και οι αναφορές στον Αριστοτέλη.

Στο κεφάλαιο «Παιδοκομικοί κανόνες προσχολικής περιόδου», (σελ. 256-257), σχετικά με το θεσμό του νηπιαγωγείου, σημειώνει ότι «την ανάγκη του νηπιαγωγείου κατείδε και ο Πλάτων. Γράφει ούτος εις τους Νόμους του»:

«Ξυνιέναι δ' εις τα κατά κώμας ιερά δει πάντα ήδη τα τηλικαύτα παιδιά, από τριετούς μέχρις έξ ετών, κοινή τα των κωμητών εις ταυτόν έκαστα. Τας σε τροφούς έτι των τηλικούτων κοσμιότητός τε και ακολασίας επιμελείσθαι. Των δε τροφών αυτών και της αγέλης ξυμπάσης, των δώδεκα γυναικών μίαν καθ' εκάστη τετάχθαι κοσμούσαν κατ' ενιαυτόν των προειρημένων άς αν τάξωσιν οι νομοφύλακες. Ταύτας δε αιρείσθωσαν μεν αι των γάμων κύριαι της επιμελείας, έξ εκάστης, της φυλής μίαν, ήλικας αυταίς. Η δε καταστάσα αρχέτω φοιτώσα εις το ιερόν εκάστης ημέρας και κολάζουσα αεί τον αδικούντα. Μετά δε τον εξέτην και την εξέτην διακρίνεσθαι μεν ήδη το γένος εκατέρων. Κόροι μετά κόρων κλπ.», (Πλάτωνος, *Νόμοι*, Βιβλ. 794 ΑΒ).

Τέλος στο έβδομο Κεφάλαιο της *Παιδιατρικής* του με τίτλο «Ψυχολογία και ανατροφή του παιδιού», (σελ. 268), ο Κων. Χωρέμης για τη σωστή ανατροφή παραθέτει χωρίο πάλι από του «Νόμους» του Πλάτωνος: «Ορθής μεν παιδείας τυχών και φύσεως ευτυχούς, θειότατον και ημερότατόν τε ζών γίνεσθαι φιλεί, μη ικανώς δε ή μη καλώς τραφέν αγριώτατον οπόσα φύει η γή», (*Νόμοι* ΣΤ 766 Α).

Συμπερασματικά τονίζεται ότι ο Καθηγητής Κων. Χωρέμης στον πρώτο τόμο της *Παιδιατρικής* του 1966, (δεν εκδόθηκε δεύτερος λόγω του αιφνίδιου θανάτου του την ίδια χρονιά), καταχωρίζει κείμενα από την αρχαία ελληνική γραμματεία, στοιχείο το οποίο δεικνύει το υψηλό επίπεδο της πνευματικής του συγκροτήσεως. Θα πρέπει να αποτελεί παράδειγμα στους νεώτερους Έλληνες ιατρούς για τη γνώση και την

κατάλληλη χρησιμοποίηση της σημαντικής αρχαίας ελληνικής
ιατρικής κληρονομιάς.

¹ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ιπποκράτης στα ιατρικά κείμενα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Αθήνα 2009. Του ιδίου, *Αναφορές στους αρχαίους ελληνας συγγραφείς του Γεωργίου Σκλαβούνου στην "Ανατοική" του*, Αθήνα 2009, και *Οι αρχαίοι Έλληνες ιατροί στα ιατρικά κείμενα του Νεώτερου Ελληνισμού*, ομιλία στο 36^ο Ετήσιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο, Αθήνα, 4 Μαΐου 2010, η οποία είναι υπό εκτύπωση.

² Ενδεικτικά για τον Κων. Χωρέμη βλ. Ιωακείμογλου Γεώργιος, Προσφώνησις προς τον Κων. Χωρέμη κατά την υποδοχήν του ως τακτικού μέλους τη 7^η Μαρτίου, *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* 1959; 34: 140-143. Δανελάτου-Αθανασιάδου Κ., Ματσανιώτης Ν., Μόρφης Ν., Δημοσιεύματα Κωνσταντίνου Χωρέμη και των συνεργατών του, *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, 1966; 41: 451-499. Πεντόγαλος Γεράσιμος, Κωνσταντίνος Χωρέμης. Η Ελληνική Παιδιατρική στο παγκόσμιο προσκήνιο, στον τόμο *Πρόσωπα του 20^{ου} αιώνα. Έλληνες που σημάδεψαν τον 20^ο αιώνα*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 2000; 65-70.

³ Χωρέμης Κων., *Παιδιατρική*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1966, (σελ. 740).

⁴ *Άπαντα του Ιπποκράτους*, έκδοση Α. Μαρτίνου, Αθήνα 1968, τόμ. 6, «Ιπποκράτης προς τον υιό του Θεσσαλό», σελ. 151.

⁵ Διεξοδικότερα γράφουμε στη μελέτη μας Καραμπερόπουλος Δ., Αναφορές για το παιδί στην Ιπποκρατική Συλλογή, *Δελτ Α΄ Παιδιατρ Κλιν Πανεπ Αθηνών*, 55; 2008: 387-395, σε μονοτονικό, ενώ σε πολυτονικό κυκλοφορήθηκε αυτοτελώς, Αθήνα 2009.

⁶ Χωρέμης Κων., Το κοινωνικό συναίσθημα ή η ηθική συνείδησις από βιολογικής επόψεως, *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, 1959; 34: 143-163, όπου μάλιστα παραθέτει και άλλες ρήσεις του Εμπεδοκλή.